

Funcțiile jurnalului în romanul postmodern „Robinson”, de Muriel Spark

Student drd. ANDREEA POTRE
Universitatea de Vest din Timișoara

Cuvinte-cheie: hegemonie, relații de subordonare, misoginism

Sfârșitul secolului XX și începutul secolului XXI presupun reconstruirea spațiului insular, dar și modificarea percepției asupra personajului care evoluează în granițele sale. Insula lui Robinson Crusoe, acel spațiu paradisiac devenit cămin al naufragiatului, se metamorfozează într-un spațiu în granițele căruia se derulează lupta pentru deținerea puterii între reprezentanții genului feminin sau masculin. Mitul Robinson Crusoe se răsfrânge în personaje complexe și paradoxale, care caută într-adins insule pustii și le oferă propria identitate. Personajele de la sfârșit de secol XX și început de secol XXI caută insula pustie, plaja, laguna, departe de continent, și lasă în urmă posesii materiale, dovedindu-se anti-Robinsoni. Obstinația cu care acestea trec peste obstacole, peste pericole de moarte, susține o trăsătură definitorie a insulei pustii, capacitatea de atracție pe care o exercită asupra omului modern. Insula se îmbogățește cu noi valențe: liniștea, detașarea, ruperea legăturilor cu tehnologia și civilizația, acestea reprezentând atuuri pentru care personajele își părăsesc voluntar familiile și avuțiile.

Muriel Spark este una dintre primele autoare remarcate de critici ca aparținând postmodernismului. În *Robinson* (1958), rescrierea postmodernă a robinsonadei canonice a lui Daniel Defoe, Muriel Spark recurge la o narațiune la persoana I, din perspectiva unui personaj feminin, jurnalista January Marlow.

Conform receptărilor critice, romanul lui Muriel Spark este singurul din numeroasele scrieri postmoderne raportate la mitul Robinson Crusoe, care merită să fie alăturat din perspectiva valorii literare, operei lui Michel Tournier, *Vineri sau limburile Pacificului*, dramei lui Adrian Mitchell, *Man Friday: A Play* (1974) și rescrierii lui J.M. Coetzee, *Foe*.

În decursul unei călătorii de afaceri în insulele Azore, jurnalista January Marlow e implicată într-un accident aviatic și, alături de doi supraviețuitori, ajunge pe o mică insulă în Atlantic, numită Robinson, după proprietarul său. Stăpânul insulei le oferă găzduire celor trei naufragiați

vreme de șase luni, până la apariția comercianților de rodii, care îi vor duce pe continent. Ursuzul stăpân al insulei își înscenează moartea, nesuportând că liniștea sa a fost tulburată de apariția nedorită a naufragaților. Cei trei se acuză unii pe alții pentru uciderea lui Robinson, dar acesta reappare și viața își reia cursul normal. Pe baza jurnalului scris pe insulă, January va redacta romanul, după ce revine pe continent.

Aluziile intertextuale sunt evidente: numele Robinson, harta insulei care prefațează narațiunea, așa cum procedase Swift în *Călătoriile lui Gulliver*, sau Stevenson în *Comoara din insulă*.

Privită de la o oarecare distanță, insula cartografiată arată ca un trup uman, iar peninsulele din jurul său au denumiri care sugerează părți ale corpului omenesc: Brațul de sud, Brațul de nord, Picioarul de vest, Picioarul de nord.

Încă de la acest prim contact cu tărâmul insulei, January pătrunde într-un tărâm al bărbaților. Mihaela Miroiu analizează semnificațiile actului de a numi, considerând că „ierarhizarea/ subordonarea debutează cu relația de numire, monopolul de a numi, defini, devenind un simbol al puterii. A numi, a explica, este primul act de luare în posesie.”¹ Individul care deține această capacitate are prerogativele puterii, este cel care instituie norma. Robinson este singurul care are acest prerogativ pe insulă. Același lucru e reliefat și din perspectiva studiilor postcoloniale: renumirea spațiilor descoperite e un act simbolic și literal de dominație și control. Așa cum stăpânii de sclavi își renumeau supușii, forțându-i să renunțe la vechea identitate, Robinson își exprimă clar intenția de a reconfigura identitatea insulei care îi aparține.

Coordonatele temporale sunt oferite cu exactitate, 20 mai, 1954, fiind data scrierii primei pagini de jurnal. January mărturisește că nu au trecut zece zile de la sosirea pe insulă, când a început scrierea jurnalului.

Insula devine un spațiu în care se manifestă hegemonia masculină, prin personajul Miles Mary Robinson. Hegemonia implică relațiile de subordonare pe care stăpânul insulei le impune nu doar singurei femei de pe insulă, ci și celor doi bărbați naufragați alături de ea. El e considerat binefăcătorul celor trei oameni naufragați și stăpânul de drept al insulei, spațiu care devine câmpul de bătălie pentru obținerea autorității. Hegemonia masculină presupune o gamă amplă de atitudini și comportamente care perpetuează inegalitatea de gen, atât în ceea ce privește dominarea femeilor de către bărbați, cât și manifestarea puterii unor bărbați asupra semenilor aparținând aceleiași sex. Pe insulă se produce o ierarhie a masculinității care

¹ Mihaela Miroiu, Convenio, *Despre natură, femei și morală*, Ediția a II-a, Editura Polirom, 2002, p.33.

e amenințată de prezența feminină. Masculinitatea își demonstrează caracterul dinamic, fluctuant: Robinson e gazda protectoare, atâta vreme cât nimeni nu aduce modificări modului său de guvernare a insulei, bărbatul dorind să i se recunoască atributul suveranității. Robinson s-a transformat pe sine într-o insulă, izolându-se definitiv de umanitate.

În romanul lui Muriel Spark, insula pustie cufundată în ceață e un domeniu al masculinului prin excelență, iar liniștea acestui sistem e zguduită de spiritul neliniștit, cercetător și rebel al unei jurnaliste. Insula are multiple valențe, în funcție de personaj. Pentru Robinson e cămin și spațiu de stăpânit, pentru January, spațiu care se oferă explorării și loc al clarificării de sine, pentru Tom Wells e o carceră în care stă contrar voinței sale, pentru Miguel e un loc în care i se oferă o educație departe de viciile continentului, pentru Jimmie e o insulă a durerii, după propria sa mărturisire. Se produc lupte într-un plan subtil, January dându-și seama că e pusă în situația de a menține un echilibru între aversiunea față de hegemonia masculină reprezentată de stăpânul insulei și aprecierea gesturilor de gentilețe pe care acesta le manifestă față de ea. Cu toate acestea, personajul feminin nu ezită să-l atace pe Robinson, atunci când acesta își manifestă față, brutal, autoritatea.

Femeia și cei doi bărbați sunt captivi pe insula în granițele căreia trebuie să se confrunte cu rețeaua complicată de prejudecăți și discriminări pe care o poartă asupra lor ca pe o povară transferată de pe continent. „Trupul insulei”, văzut de la distanță ca un cadavru întins pe podea, în așteptarea elucidării cazului, simbolizează umanitatea ca victimă a propriilor prejudecăți, a homofobiei, heterosexismului, misoginismului. Insula Robinson e o ultimă redută a masculinului, o rupere a legăturilor cu orice formă de feminitate: maternă, sacră, senzuală. Insula, căreia Robinson i-a conferit o receptare anatomică, cu toponimele care indică părți ale corpului omenesc, cu peșterile sale secrete, poate fi considerată o reprezentare a feminității asupra căreia personajul masculin vrea să dețină controlul absolut, păstrându-i aura de mister.

În ciuda legendelor, a aerului misterios care o înconjoară, insula lui Miles Mary Robinson este terenul luptelor de gen, al aversiunii mocnite, al subminării femeii, al manifestării hegemoniei masculine, al unei întregi rețele de dominație. Ierarhia de gen, dominată masculin, de pe continent, se oglindește la nivelul microcosmosului, pe insula redenumită *Robinson*, după proprietarul său, care îi modifică identitatea. Lupta pentru putere se scindează: pe de o parte, există o rivalitate evidentă în grupul bărbaților, iar, pe de altă parte, January devine un inamic mai puternic decât însuși suveranul insulei.

Insula Robinson este o heterotopie în sens foucaultian: „are puterea de a juxtapune într-un singur loc mai multe spații, mai multe amplasamente

care, în ele însele, sunt incompatibile”.² Acest caracter e susținut de suprapunerea celor trei tipuri de spațiu: Infern, Purgatoriu și Eden. E un liant între toposuri cu trăsături complet diferite, aparținând unor lumi diferite. January conștientizează că, deși se află în același spațiu, lumile lor nu au un numitor comun.

În scrierea romanului, naratoarea oferă o dublă perspectivă: jurnalul propriu-zis, în care evenimentele sunt înregistrate *ad-hoc*, și cea a scrierii efective, în care se raportează în permanență la jurnal, corectându-se pe sine, operând mici modificări, corectând percepțiile inițiale. Personajul feminin cu rolul de narator își începe confesiunea prin raportare la propriul jurnal, început la doar zece zile de la sosire pe insulă.

La fel ca Suzana și Susan Barton, personajul începe prin a-și declina identitatea, recurgând la jurnal: January Marlow, Robinson, 20 mai 1954. Pentru jurnalista naufragiată, insula va căpăta conturul unui spațiu în care va avea loc clarificarea propriei identități. Numele ei se datorează lunii în care s-a născut, ianuarie fiind luna corespondentă zeului ambivalent Ianus, cel care prezidează începuturile, privind atât în exterior, cât și în interior. Caracteristicile lui Ianus i se potrivesc femeii care pătrunde pe tărâmul lui Robinson, deoarece spiritul ei vigilent și curiozitatea permit corespondența cu zeul ce supraveghează intrările și ieșirile. Pe January o interesează toate amănuntele spațiului-gază, peșterile secrete, de existența cărora află de la copilul Miguel, tipurile de plante de pe insulă, împrejurimile. Curiozitatea față de împrejurimi depășește observațiile de natură topografică și admirarea peisajului, dovedind inteligența ascuțită a jurnalistei. Analiza detaliată a mediului se subordonează instinctului de supraviețuire. Ea privește în exterior, dar realizează și exerciții profunde de introspecție, retrăind momente-cheie ale vieții sale de pe continent, corelându-le cu situațiile conflictuale în care este angrenată pe insulă.

Pe măsură ce acțiunea evoluează, problema identității lui January se acutizează. Prezentând-o celorlalți bărbați de pe insulă, Robinson o numește *Miss January*, iar jurnalista reacționează defensiv, deoarece limba engleză e marcată de discriminări sexuale. „I am not Miss January. My name is Mrs. Marlow.” – „Nu sunt domnișoara January. Numele meu este doamna Marlow.” Ea își declină identitatea prin prisma statutului social și profesional: văduvă și jurnalistă. Numele său e Mrs. Marlow – doamna Marlow.

² Michel Foucault, *Altfel de spații*, în *Theatrum philosophicum, studii eseuri, interviuri 1963-1984*, traducere de Bogdan Ghiu (partea I) Ciprian Mihali, Emilian Cioc și Sebastian Blaga (partea a II-a), Ediție îngrijită de Ciprian Mihali, Cluj-Napoca, Casa Cărții de Știință, 2001, p.257.

Feminista de origine australiană Dale Spender analizează dihotomia Miss./Mrs., evidențiind că până la începutul secolului XIX, eticheta Miss se referea doar la femeile tinere, iar Mrs. la femeile mature, indiferent de statutul marital. Într-un sistem social marcat de discriminări de gen, se practică această opțiune identitară, adică preluarea numelui de familie al soțului, femeia fiind etichetată de fapt ca o proprietate a bărbatului. În vreme ce pentru bărbați se folosește preponderent numele de familie, pentru femei se folosește de obicei prenumele, acest aspect producând asimetrie sexuală. Jurnalista refuză și prescurtarea prenumelui, nu acceptă să i se spună *Jan*, pentru că acesta i-ar conferi un aer prea familiar și ar reduce respectul pe care dorește să îl impună.

În momentul în care Robinson o numește folosindu-i prenumele, January îl corectează iritată, subliniind statutul său onorabil de văduvă. Pe de altă parte, dacă January ar accepta eticheta *Miss*, ar însemna să accepte statutul de femeie disponibilă și singură. Statutul de văduvă care păstrează numele soțului i se pare o măsură de siguranță în fața bărbaților de pe insulă.

Naratoarea mărturisește nevoia de protecție în repetate rânduri, în ciuda atitudinii sale iscoditoare. Faptul că se împrietenește cu Jimmie, presupus homosexual de către Wells, derivă din aceeași nevoie de protecție. Încă din timpul zborului, January caută un tovarăș de companie, care să îi inspire încredere și protecție. Pe lângă teama pe care i-o inspiră bărbații, January simte că ea și Jimmie au o calitate în comun, dar nedefinibilă, cu caracter ușor masculin. Pentru January, insula este un loc în care ies la iveală, din tainele subconștientului, tendințe refulate legate de articularea identității sale.

După doar două zile de independență, stăpânul insulei o convinge pe jurnalistă să scrie un jurnal. Spre deosebire de Susan Barton, care insistă inutil ca Robinson să scrie în jurnal, January va face acest lucru la insistențele proprietarului insulei; acesta îi oferă chiar și instrumentarul necesar actului scrierii. Sugestia de a scrie un jurnal se subsumează în totalitate dorinței de a domina, specifică suveranului insulei; chiar și prin actul scrierii, el o subordonează pe January, impunându-i o scriere cu caracter privat, care nu va fi oferită publicării.

Jurnalul este cel care conferă sens existenței personajului feminin, – January mărturisind acest lucru –, și îi oferă firul director al acțiunii romanului, anticipând jocul gândirii. Jurnalul apare ca o formă de păstrare a echilibrului mental, un corespondent al muncii lui Robinson Crusoe, din romanul omonim al lui Defoe.

Robinson consideră oportună scrierea jurnalului, considerând necesar să îi țină mintea ocupată femeii care îi ocupase în mod abuziv insula.

January menționează de două ori, încă de la începutul romanului, că prin acest jurnal a fost foarte aproape de moarte.

Jurnalul ar fi trebuit să aibă o funcție cathartică, eliberatoare, dar Robinson îi limitează în permanență această funcție, sugerându-i femeii numeroase restricții, determinând-o să nu analizeze evenimentele, să nu pătrundă în profunzimea lor, impunându-i imperativul superficialității, al obiectivității, suprimând latura subiectivă a relatării. Robinson oferă sugestii referitoare la actul efectiv al scrisului, cerându-i lui January să scrie foarte mic, să nu realizeze paragrafe ample, pentru a economisi hârtia. În ceea ce privește conținutul, îi indică un mare grad de obiectivitate, sugerându-i să noteze strict faptele, aceasta fiind calea cea mai sigură. Robinson îi sugerează să urmeze strict cursul evenimentelor, această obiectivitate ajutând personajul feminin să renunțe la căutări inutile, la așteptarea prezumtivilor salvatori. Insistențele lui Robinson în ceea ce privește actul scrisului devin denigrante la un moment dat, stârnind revolta jurnalistei: "Keep up your journal. Stick to the facts. Describe the scenery', as if, in the normal way, I could not put words together..."³ Robinson face abstracție de profesia acesteia, de faptul că January își câștigă existența scriind, învățându-o, în mod absurd și jignitor, cum să facă acest lucru.

Sugerându-i că scrierea jurnalului îi va distrage atenția de la Jimmie, suveranul insulei încearcă să țină în frâu și sentimentele naufragaților pe care îi adăpostește, ca un păpușar care le coordonează fiecare mișcare. Insula Robinson se păstrează într-o zonă a neutralității din punctul de vedere al emoțiilor, al trăirilor; iubirea nu se poate manifesta, amicitia e îngrădită ferm, semn că stăpânul ei nu își permite legături emoționale cu oamenii. Singurele ființe de care se apropie sunt animalale domesticite, de a căror soartă se îngrijorează sincer.

Robinson o verifică pe January în mod constant dacă notează zilnic în jurnal, temându-se că lipsa de preocupare constantă ar putea să o determine pe jurnalistă să reconfigureze harta emoțiilor umane, pe care el o ține sub strict control. Jurnalista reacționează defensiv intenționat, afirmând că nu nu ține neapărat să scrie zilnic, că poate continua în orice moment, fiind conștientă că răspunsul îl va irita pe autoritarul stăpân al insulei, care o jignește, în consecință, făcând referire la imperativele profesiei sale. Deși Robinson o acuză de lipsă de profesionalism, January afirmă că scrie „din plăcere”, nu se raportează la principiul obiectivității, așa cum i se dictează,

³ Muriel Spark, *Robinson*, Introduced by Candia William, Great Britain, Edinburgh, Polygon, 2017, p.17. [Continuă scrierea jurnalului. Rămâi la fapte. Descrie peisajul, ca și cum, în mod normal, nu aș fi capabilă să leg cuvintele...]

scriind doar dacă simte nevoia să o facă. Femeii i se sugerează să scrie, dar nu în sensul subliniat de Hélène Cixous, de exprimare a sinelui. La acest aspect se referă de fapt January, refuzând să scrie ceva în care nu se poate exprima pe ea însăși.

Robinson folosește jurnalul ca un mijloc de control al minții femeii care îi deranjează starea de neutralitate defensivă, dar și ca un mod de disciplinare a acesteia, fără să vadă că o ajută să își construiască o armă prin care se va impune autoritatea feminină. Jurnalul care preocupă mintea femeii o va determina să tacă, să nu-și manifeste curiozitatea, să nu ofere sugestii, să nu analizeze critic gestionarea defectuoasă a resurselor insulei, să nu se implice emoțional în relații cu ceilalți naufragați.

Deosebirea definitorie între January și personajul corespondent din romanul *Foe* al lui J.M.Cotezee, Susan Barton, este asumarea scriiturii. Dacă Susan se ferește de asumarea poveștii, căutând un scriitor bărbat care să-i dea o formă finală, „să încheie povestea la toți nasturii”, rugându-l pe Cruso să scrie un jurnal, January nu are nevoie de intervenția nimănui, mânuiește cu iscusință cuvintele, chiar dacă jurnalul o duce în pericol de moarte.

Anxietatea pe care o provoacă prezumtiva postură de autoare, posibilitatea transformării jurnalului în roman derivă din inocularea stereotipiei conform căreia creativitatea literară e un prerogativ specific masculin.

Modul în care e privit jurnalul și funcțiile sale diferă enorm în *Foe* și *Robinson*. Susan Barton îl imploră pe Cruso să scrie un jurnal pentru a nu uita detaliile aventurii sale unice, în care să surprindă particularitățile trăirilor sale în contextul insular. January, în schimb, scrie la sugestia suveranului insulei, dar se revoltă împotriva imperativului obiectivității impuse de acesta și realizează procese profunde de introspecție, se revoltă, nu urmează calea trasată de Robinson. Departe de a deveni o cale de „a-i păstra mintea ocupată”, jurnalul îi oferă naufragiatei posibilitatea de a surprinde lucrurile în profunzimea lor, de a le analiza, de a le corela.

Jurnalul va îndeplini și condiția obiectivității, după dispariția lui Robinson, în urma înscenării morții sale. În 19 iulie, jurnalista va nota „faptele”, așa cum insistase, în repetate rânduri, cel care i-a dat ideea jurnalului. În pagina de jurnal apar posibilele cauze ale morții lui Robinson, probele existente la fața locului, dar, la rubrica „Alte observații”, January analizează în profunzime relațiile subtile care se instituie între stăpânul insulei și suspectii de crimă. În acest context, jurnalista își pune problema propriei sale relații cu Robinson, încercând să contureze natura acesteia.

În final, jurnalul își va dovedi ultima sa funcție: *armă de apărare*. January consideră că jurnalul său, în care au fost notate minuțios toate

detaliile referitoare la găsirea urmelor crimei, este arma sa împotriva misoginului Wells. Tom încearcă să o forțeze să semneze o înțelegere din care să reiasă că moartea lui Robinson a fost un accident, dar jurnalista apără adevărul până la capăt, singura sa armă fiind jurnalul, ca dovadă împotriva minciunilor lui Wells. Jurnalul devine acum o dovadă, funcționează ca un *dosar al crimei*, iar dispariția acestuia o pune în pericol de moarte. Furându-i-se atât jurnalul, cât și pistolul Browning, femeia nu mai are arme de apărare.

Așadar, pentru January, călătoria accidentală pe insula lui Robinson s-a transformat într-o călătorie de regăsire a sinelui originar. Jurnalista e pusă în situația de a exorciza bărbatul din mintea ei, pilonul spațiului patriarhal, și de a-l înlocui, devenind astfel propriul său exorcist. Călătoria lui January echivalează cu expediția unei amazoane în „țara bărbaților”. Este momentul în care femeia decide să devină din obiect, subiect. Deși Robinson folosisese jurnalul ca unealtă menită „a-i ține mintea ocupată”, January face din scrierea acestuia o acțiune subversivă, preia pârghiile puterii prin asumarea scriiturii, dându-și seama că, fără să vrea, Robinson a îndrumat-o să își construiască o armă prin care se impune autoritatea feminină.

Bibliografie:

- FOUCAULT, Michel, *Altfel de spații*, în *Theatrum philosophicum, studii eseuri, interviuri 1963-1984*, traducere de Bogdan Ghiu (partea I) Ciprian Mihali, Emilian Cioc și Sebastian Blaga (partea a II-a), Ediție îngrijită de Ciprian Mihali, Cluj-Napoca, Casa Cărții de Știință, 2001.
- MIROIU, Mihaela, *Convenio, Despre natură, femei și morală*, Ediția a II-a, Editura Polirom, 2002.
- SPARK, Muriel, *Robinson*, Introduced by Candia William, Great Britain, Edinburgh, Polygon, 2017.

THE PURPOSES OF THE JOURNAL IN THE POSTMODERN NOVEL "ROBINSON", BY MURIEL SPARK

Abstract

Keywords: hegemony, subordination relationships, misogyny

The paper deals with the purposes of the journal within the postmodern novel "Robinson", by Scottish novelist Muriel Spark. The island experience of the journalist January Marlow will make her discover the power of writing, of authorship and it will build her self-confidence. Writing the journal is an experience that will clarify her inner feelings and her true self. The writing process becomes a weapon against the masculine hegemony on the island.